

Otvoreno pismo muzejima i arhivima u Republici Hrvatskoj

Poziv na ukidanje naplate korištenja digitalnih preslika muzejske i arhivske građe u nekomercijalne svrhe

Poštovane ravnateljice i ravnatelji muzeja i arhiva,

poštovane kolegice i kolege,

muzeji i arhivi nisu samo čuvari kulturne baštine. Oni su javne ustanove čija je temeljna zadaća prikupljanje, zaštita, istraživanje i predstavljanje baštine društvu. Njihova vrijednost ne mjeri se samo količinom građe koju čuvaju, nego i količinom znanja koje iz te građe nastaje i koje postaje dostupno javnosti.

Upravo zato želio bih otvoriti raspravu o jednoj dugogodišnjoj praksi koja, po mom mišljenju, više ne odgovara suvremenom shvaćanju dostupnosti kulturne baštine. Riječ je o naplati korištenja digitalnih preslika muzejske i arhivske građe pri objavljivanju u stručnim i znanstvenim publikacijama, monografijama, izložbama, dokumentarnim filmovima i drugim oblicima javnog predstavljanja rezultata istraživanja.

Nitko ne dovodi u pitanje pravo muzeja i arhiva da za određene oblike korištenja svoje građe naplaćuju naknadu. Građa se koristi u vrlo različitim okolnostima: od oglašavanja i tržišnih proizvoda do medijskih objava koje istodobno doprinose promociji muzeja, arhiva ili izložbi. Svaka ustanova pritom ima pravo samostalno odrediti svoju politiku korištenja građe. Međutim, smatram da bi objavljivanje u stručnim i znanstvenim publikacijama te na znanstvenim, obrazovnim i nekomercijalnim izložbama trebalo predstavljati iznimku od naplate.

Ovaj prijedlog ne odnosi se na troškove digitalizacije ili izrade novih preslika građe, koje muzeji i arhivi imaju pravo naplatiti, nego isključivo na naknade za korištenje već postojećih digitalnih preslika u stručne, znanstvene i druge nekomercijalne svrhe.

Za razliku od većine drugih oblika korištenja, objavljivanje građe u stručnim i znanstvenim publikacijama ili izložbama prvenstveno služi stvaranju novog znanja, razvoju znanosti, obrazovanju javnosti te očuvanju i tumačenju kulturne baštine. Takve publikacije i izložbe u pravilu ne nastaju radi ostvarivanja dobiti, nego radi javnog interesa. Upravo zato njihovo bi objavljivanje trebalo biti poticano, a ne opterećeno dodatnim financijskim preprekama.

Često se ističe da su muzejske i arhivske zbirke dostupne svim istraživačima. To je formalno točno. Međutim, istraživanje nije završeno onoga trenutka kada istraživač pročita dokument ili pregleda fotografiju. Njegov je prirodni završetak objava rezultata istraživanja.

Ako je objavljivanje uvjetovano plaćanjem naknade za svaku digitalnu presliku fotografije, dokumenta ili druge muzejske odnosno arhivske građe, tada znanstvena istraživanja više nisu jednako dostupna svima. Dostupna su prvenstveno onima koji raspolažu financijskim sredstvima.

To posebno pogađa neovisne istraživače, studente, doktorande, autore lokalnih monografija, manje izdavače i brojne udruge koje istražuju lokalnu povijest, a svoj rad financiraju vlastitim sredstvima ili uz vrlo skromne potpore.

Posljedica je jednostavna, mnogi vrijedni dokumenti i fotografije ostaju neobjavljeni. Ne zato što nisu važni, nego zato što njihova objava postaje preskupa. Time ne gube samo autori, već gubi i sama baština.

Svaka objavljena digitalna preslika fotografije, dokumenta ili drugog slikovnog zapisa povećava vidljivost muzejskih i arhivskih zbirki. Svaki znanstveni članak, knjiga ili izložbeni katalog u kojem se koristi muzejska građa predstavlja dodatnu promociju ustanove koja tu građu čuva. Ime muzeja ili arhiva pritom ostaje trajno navedeno kao izvor, čime institucija dobiva priznanje i veću prepoznatljivost u znanstvenoj i široj javnosti.

Besplatan pristup objavljivanju muzejske i arhivske građe u nekomercijalne svrhe omogućio bi većem broju istraživača, uključujući neovisne znanstvenike i studente, provođenje istraživanja te razvoj novih metoda analize i interpretacije kulturne baštine. Time bi se povećao broj stručnih radova, diplomskih i doktorskih istraživanja, monografija, izložbi i digitalnih projekata koji se temelje na građi hrvatskih muzeja i arhiva. Zbog toga takva politika nije trošak, nego ulaganje u znanje.

Kulturna baština financira se javnim sredstvima upravo zato da bude dostupna društvu. Kada građa ostane zatvorena ili njezino objavljivanje postane financijska prepreka, javna funkcija muzeja i arhiva ostaje samo djelomično ostvarena.

U vremenu kada se sve više govori o otvorenoj znanosti, otvorenom pristupu i digitalnoj dostupnosti kulturne baštine, vjerujem da hrvatski muzeji i arhivi imaju priliku napraviti važan iskorak.

Predlažem stoga da muzeji i arhivi ukinu naplatu korištenja digitalnih preslika svoje građe pri objavljivanju u nekomercijalne svrhe, uz obvezno navođenje izvora i poštivanje svih pravila struke i autorskog prava.

Takva bi odluka poslala jasnu poruku da su muzeji i arhivi prije svega partneri istraživačima, a ne administrativna prepreka u procesu stvaranja znanja.

Objavljivanje muzejske i arhivske građe u znanstvene i stručne svrhe doprinosi razvoju znanosti, očuvanju kulturne baštine i njezinoj dostupnosti budućim generacijama. Ono

povećava društvenu vrijednost zbirke koje muzeji i arhivi čuvaju te ostvaruje njihovu temeljnu javnu i obrazovnu misiju.

Najuglednije svjetske muzejske i arhivske institucije posljednjih su godina napustile model naplate objavljivanja digitalizirane građe u korist otvorenog pristupa. Rijksmuseum u Amsterdamu¹, Smithsonian Institution², Metropolitan Museum of Art³, National Gallery of Art⁴, Getty Museum⁵ i The National Archives Ujedinjenog Kraljevstva⁶ omogućuju besplatno preuzimanje i korištenje velikog dijela svoje građe, uz obvezno navođenje izvora. Time nisu umanjili vrijednost svojih zbirki, nego su povećali njihovu vidljivost, citiranost i društveni utjecaj.

Pozivam stoga muzeje i archive da ovo otvoreno pismo upute na razmatranje svojim upravnim vijećima ili drugim nadležnim tijelima upravljanja te da ozbiljno razmotre mogućnost ukidanja naplate objavljivanja muzejske i arhivske građe u nekomercijalne svrhe, a najmanje u stručne i znanstvene svrhe. Vjerujem da bi takva odluka predstavljala važan iskorak prema otvorenijoj, dostupnijoj i društveno korisnijoj kulturnoj baštini te da bi Hrvatsku mogla svrstati među zemlje koje aktivno potiču otvoreni pristup znanju i kulturnoj baštini.

Kulturna baština svoju punu vrijednost ne ostvaruje kada je pohranjena u spremištima ili dostupna tek ograničenom broju korisnika. Njezina se stvarna vrijednost ostvaruje onda kada postane izvor novih istraživanja, knjiga, članaka, izložbi, dokumentarnih filmova i drugih oblika javnog predstavljanja, stvarajući novo znanje i ostavljajući trajnu baštinu budućim generacijama.

Muzeji i arhivi nisu osnovani kako bi naplaćivali pristup znanju, nego kako bi ga čuvali, razvijali i dijelili s društvom. Svaka objavljena digitalna preslika fotografije, dokumenta ili drugoga slikovnog zapisa koja pridonese nastanku novog znanstvenog rada, knjige, članka, izložbe ili dokumentarnog filma ne predstavlja gubitak za ustanovu, nego ostvarenje njezine temeljne javne, obrazovne i znanstvene misije.

Mario Šimunković

<https://ffzg.academia.edu/mariosimunkovic>

¹ <https://data.rijksmuseum.nl/>

<https://www.rijksmuseum.nl/en/research/image-requests>

² <https://www.si.edu/openaccess>

³ <https://www.metmuseum.org/hubs/open-access>

⁴ <https://www.nga.gov/artworks/free-images-and-open-access>

⁵ <https://www.getty.edu/projects/open-content-program/>

⁶ <https://www.nationalarchives.gov.uk/information-management/re-using-public-sector-information/licensing-for-re-use/>
<https://www.nationalarchives.gov.uk/terms-and-conditions/copyright/>